

TÜRK FOLKLÖRÜNÜN KAYNAKLARI: I

SAHADA
FOLKLÖR DERLEME KILAVUZU

ARİF ACALOĞLU

İSTANBUL

1997

ÖNSÖZ

Bu çalışma Türk folklorunun düzenli şekilde derlenmesi konusunda özellikle bilimsel çalışmaların yapılmadığı bölgelerimizde duyulmakta olan acil ihtiyacı karşılamak amacıyla birkaç gün içinde yapılmıştır. Maalesef Azerbaycan'da bu tip bir çalışma henüz yapılmadığından, ortada yararlanabileceğimiz her hangi bir tecrübe bulunmamaktaydı. Sistemli ve kapsamlı bir çalışma Türkiye'de ve diğer Türk ülkelerinde de yapılmamıştır. Yabancıların yapmış oldukları çalışmaların bizde yakından bilinmemesi, diğer taraftan ise bunların bizim ihtiyaçlara tam olarak cevap vermesi de başka bir problem. Bütün bu sebeplerden dolayı gönül isterdi ki, daha kapsamlı ve derinlemesine bir araştırma yapılmış olsun. Fakat, zamanın çok kısa olması ve konu ile ilgili bilimsel hiçbir kaynağın el altında bulunmaması, muhtelif metot ve tecrübeleri içeren ayrıntılı bir araştırma yapılmasına imkan vermedi. Bu yüzden Türk folklorunun özelliklerini, derlenme ve incelenme durumunu her yönüyle açıklaya bilen esaslı bir araştırma değil, sade bir kılavuz ortaya çıkarılabildi. Dolayısıyla bu çalışma bir araştırma ürünü olmayıp, yaklaşık 20 yıllık bir tecrübeyi kısmen de olsa aktarabilme gayretidir. Çalışma sırasında, uzman folklorcuların problemleri düşünülmemiş, esasen özel bilgi ve tecrübe donanımı olmayan ve bu çalışmayı yapmamı isteyen bir grup genç araştırmacının ihtiyaçları göz önünde tutulmuştur. Ayrıca, derlenmiş olan folklor metinlerinin sınıflandırılması, arşivlenmesi ve yayına hazırlanması – uzmanlık gerektiren bir iş olduğuna göre – burada ele alınmamıştır. Sadece tecrübemi ve hafızamı kullanarak hazırladığım ve mükemmellikten uzak olan bu kılavuzun genç arkadaşlarımızın işine yaraması beni gelecek çalışmalar için umutlandıracaktır.

GİRİŞ

Sahada folklor derleme işi, bu işi yapan şahısların bazı özel yetenek ve hazırlıklarının olmasını gerektirmektedir.

• Folklor derleyicilerinde aranan özellikler:

- ⇒ iyi konuşma kabiliyeti
- ⇒ ileri düzeyde diyalog kültürü
- ⇒ bölge halkıyla kaynaşma, onların davranışlarına uyabilme yeteneği
- ⇒ çabuk karar vermek
- ⇒ hareketlilik
- ⇒ yerel şiveyi bilmek
- ⇒ bölgeyi tanımak
- ⇒ folklor metinleri ve mevcut araştırmalar konusunda mümkün olduğu kadarıyla sağlıklı bilgilere sahip olmak
- ⇒ diyalog sırasında aykırı görüş ve davranışlara müsamaha göstermek
- ⇒ güçlü müşahede ve hafıza
- ⇒ şahsi ihtiyaçları konusunda mütevazı olmak, kimseye zahmet vermemek
- ⇒ her türlü şartlarda çalışabilmek
- ⇒ temiz ve bakımlı olmak
- ⇒ "araziye uymak" (duruma göre davranmak)

Belli bir bölgeye folklor derlemeye gitmeden önce bir dizi hazırlıkların yapılması gerekmektedir. Bunlar iki çeşittir:

• Araştırma karakterli hazırlıklar:

- ⇒ derleme çalışmalarına kaç kişinin katılacağı belirlenecektir
- ⇒ bu kişiler arasında iş bölümü yapılacaktır
- ⇒ bölge ile ilgili genel bilgiler edinilecektir
- ⇒ bölge halkı arasında tanıdıklar ve folklor konularında bilgisi olan şahıslar hakkında ön araştırma yapılacaktır
- ⇒ bölge folklorunun yayınlanmış örnekleri incelenecektir
- ⇒ sahada folklor derleme taktikleri ile ilgili yayınlar ve tecrübeler incelenecektir
- ⇒ bölgenin kültür ve sanat adamları tespit edilecektir

• Teknik hazırlıklar çerçevesinde aşağıdakiler temin edilecektir:

- ⇒ en az iki teyp ve bol miktarda kaset
- ⇒ video kamera

- ⇒ en az iki fotoğraf makinesi (bir tanesi profesyonel olacaktır)
- ⇒ çizgili kalın defterler, dosya kağıdı, tükenmez ve kurşun kalem, (değişik renklerde), cetvel, silgi vs.; not defteri, günlük ajanda, kalın alfabetik defter (fihrist), genel ülke ve (imkan olduğunda) bölge haritası
- ⇒ seyahat araç gereçleri ve kişisel ihtiyaç malzemeleri

Ayrıca yeni dostlara, çocuklara, misafir edilecek ailelere sunmak için hediyeler götürülecektir. İster araç gereçler, isterse de hediyeler açısından fazla ağırlık olmamasına özen gösterilecektir.

• **Folklor derlemenin birçok usulü vardır:**

- ⇒ şansa bağlı derlemeler: derleyici, herhangi bir yerde tesadüfen dinlemiş olduğu metni yerinde veya daha sonra (ki bu tercih edilmemektedir) yazıya aktarır
- ⇒ bir (veya birden fazla) araştırmacı, belli bir konu ile ilgili olan metinleri dar bir bölgede derler
- ⇒ bir (veya birden fazla) araştırmacı belli bir konu ile ilgili olan metinleri geniş bir bölgede veya ülke çapında derler
- ⇒ bir veya birden fazla araştırmacı belli bir bölgenin folklorunu tarama yöntemiyle toptan derler (ki asıl folklor derlemesi bu şekilde yapılır)

Tarama şeklinde yapılacak olan bir derleme çalışmasının en az iki kişi tarafından yapılması gerekir. Azami sayı, bölgenin genişliği, folklor potansiyeli, çalışma ortamı, maddi imkanlar ve diğer şartlara göre araştırmayı yürüten merkez tarafından belirlenir. Folklor derleyicilerinin (toplam sayıları ne olursa olsun), sahaya geldikten sonra bir arada çalışmalarının verimli olması ihtimali düşüktür. Kalabalık ortam, dolaşım, yemek ve yatmak yeri bulmak gibi zorluklar verimliliği engelleyecektir. Ayrıca zamandan tasarruf etmek, değişik taktikler uygulayabilmek ve gerektiğinde aynı veya benzer metinleri bir kişiden (veya bölgeden) bir kaç kere derleyebilmek imkanı bakımından da kalabalık bir heyetle çalışılması doğru bulunmaz. Bir kişinin (yüksek profesyoneller hariç) tek başına çalışması da tercih edilmemektedir. Her açıdan makbul olanı iki kişinin bir arada çalışmasıdır. Bunların kendi aralarında iyi anlaşabilmeleri, yakın fakat değişik alanlarda uzmanlaşmış olmaları, farklı bölgelerden olmaları aranan özelliklerdir.

Sahaya ulaşımın da belli adabı vardır. Bölgeye giriş tantanalı (fazla dikkat çekici) olmayacak, menfi yorumlara sebep olabilecek olaylardan

kaçınılacak, yol boyunca bölgenin genel durumu, gelenekleri ve özellikleri ile ilgili gözlemler yapılacak, bilgi toplanacaktır.

Sahaya ulaştıktan sonra ibate ve iâşe işleri duruma göre halledilecektir. İkamet yeri olarak mümkün olduğu kadar tarafsız bir yer (otel, misafirhane gibi), köylerde ise (önceden yapılan araştırma sonucunda belirlenmiş olan) tercihen orta halli ve toplum içinde saygın yeri olan ve mümkün olduğu kadarıyla tanıdık bir aile seçilecektir. İlk birkaç gün ön araştırma yapılacak, köyün genel yapısı, folklor potansiyeli, gelenekleri ve folklor metinlerini bilen şahıslar tespit edilecektir. Her köyde, komşu köylerin genel durumu ve folklor bilicileri konusunda bilgi toplanacaktır.

• Derleme çalışmaları ile ilgili konular

- ⇒ derleme sırasında her iki derleyicinin bir arada bulunması şarttır. Birisi teyp, fotoğraf ve video çekimi, anlatıcı ile mülakat gibi işlerle uğraşırken diğeri aynı metni elle yazıya aktaracak veya not alacaktır.
- ⇒ anlatım sırasında anlatıcı kişinin lafı sık sık kesilmeyecek, fazla soru sorulmayacak, konuşma tarzı, diksiyonu ve unuttuğu zannedilen hususlarla ilgili ikaz edilmeyecek ve eleştirilmeyecektir
- ⇒ bir anlatıcının huzurunda (o an orada bulunmayan) diğer anlatıcılar konusunda dedikodu, eleştiri veya fazla övgü yapılmamasına özen gösterilecektir.
- ⇒ anlatıcı her vesileyle teşvik edilecek, anlattıklarının önemsendiği hissettirilecektir.
- ⇒ anlatılan metnin yayınlanmış olması, daha önce başka bir anlatıcıdan derlenmesi veya anlatımın yarım yamalak olması, durumu değiştirmeyecektir; anlatılan her şey bir araştırmacı için önemlidir ve gereken tarzda yazıya alınması icap eder.

• Künye: derleme çalışmaları sırasında derlenen malzemelerle ilgili bir künye düzenlenecektir. Burada aşağıdaki bilgiler yer alacaktır:

- ⇒ resmi üst idari birim, kaza, muhtarlık, köy (gayri resmi tanımlamalar varsa onlar da kaydedilecektir)
- ⇒ zaman (tarih, anlatımın başlangıç ve bitiş saatleri)
- ⇒ anlatıcının kimliği: adı, soyadı, baba adı, mensup olduğu aile, tire, boy; yaşı, eğitim düzeyi ve işi
- ⇒ anlatılan metni ne zaman, nerede ve kimden öğrenmiştir?
- ⇒ profesyonel mi değil mi?
- ⇒ profesyonel ise, ustadı kim olmuştur?

Önemli profesyonel anlatıcılar hakkında özel dosyalar yapılacak ve ilgili her tür bilgi bu dosyalara konulacaktır.

Çalışma ortamı, uygulanacak olan teknikler, sorulacak sorular ve diğer şartlar, derlenecek olan folklor metinlerinin cinsine ve türüne göre doğal olarak değişecektir. İlerideki bölümlerde bunları kısa bir şekilde açıklamaya çalışacağım.

HALK EDEBİYATI

Halk edebiyatı, folklorun daha kapsamlı ve verimli bir şekilde derlenen kısmıdır. Bu alanda önemli örnekler ve ciddi tecrübeler vardır. Genel kurallar değişmemekle beraber, her milletin gelenekleri, milli folkloru oluşturan metin türleri ve belli başlı metinlerle ilgili olarak sorulması gereken sorular, dikkat edilmesi gereken hususlar farklıdır.

DASTANLAR

Destanlar, genelde aşıklardan yazıya alınacaktır. Fakat, folklor bilgisi olan herkese destan bilip bilmediği sorulacak, bilinen metinler ve metin parçaları derlenecek, durumla ilgili notlar alınacak, künye düzenlenecektir.

Aşıklardan destan derleme çalışması (aşık sanatına yönelik diğer derleme çalışmalarının özellikleri ileride anlatılacaktır):

Aşığın tam olarak bildiği, kısmen bildiği ve sadece adını bildiği destanlar tespit edilecek. Önemli bulduğu, çok sevdiği veya daha ustalıkla anlatabildiğini sandığı destanlar ayrıca tespit edilecek. Anlatmaya hazır olduğu destanlar tespit edildikten sonra, her iki tarafın (aşık ve derleyicilerin) anlaşması doğrultusunda bir veya birden fazla destan seçilerek sırasıyla anlatılacaktır. Bu arada, destanın en azından bir, bazen ise birkaç gün anlatılması gerektiği dikkate alınmalıdır.

Her aşık ve anlattığı destanlarla ilgili bir dizi genel ve özel hususlar olduğundan bunları ayrıca tespit etmek gerekmektedir.

• Aşık ve onun destan anlayışı ile ilgili konular:

- ⇒ "Destan" tanımıyla neyi kastetmektedir?
- ⇒ Kendisi veya diğer aşıklar "destan" adı yerine diğer bir terim kullanıyor mu? (Nağıl, Hikaye vs. gibi)
- ⇒ Aşığın repertuarında destanların yeri (genel bilgiler)
- ⇒ Bildiği destan adları

- ⇒ Destanları kimden (veya kimlerden) öğrenmiştir?
- ⇒ Hangi destanları tam olarak biliyor?
- ⇒ Hangi destanları kısmen biliyor?
- ⇒ Hangi destanların sadece adını biliyor?
- ⇒ Hangi destanları ve neden unutmuştur?
- ⇒ Genelde hangi destanları anlatmayı sever?
- ⇒ Hangi destanlar dinleyiciler tarafından daha sık sık istenmektedir?
- ⇒ Destan anlatımının bir adabı olduğunu kabul ediyor mu? Ediyorsa bunları açıklayabilir mi? Etmiyorsa sebebini açıklayabilir mi?
- ⇒ Destan anlatımı nasıl başlar, nasıl devam eder, nasıl biter?
- ⇒ Arada yemek, çay ve/veya diğer bir içki sunulur mu?
- ⇒ Destan anlatımı mevsime ve meclise (ortam şartlarına) göre değişir mi?
- ⇒ En çok hangi ortamlarda destan anlatmıştır ve hangi ortamlarda anlatmak ister?
- ⇒ Destan anlatırken arada fıkra veya diğer türden bir şeyler anlatır mı?
- ⇒ Destan konusunda (ve genelde) üstadı kim olmuştur?
- ⇒ Destan konusunda hangi aşıkları başarılı bulmaktadır?
- ⇒ Her hangi bir mecliste anlatacağı destanı nasıl belirler?
- ⇒ Destan anlatırken duruma göre kısaltma ve/veya ilaveler yapar mı?

Sahada folklor derleme sırasında, aşıkların anlatmak istedikleri **her türlü destan metni** derlenecektir. Bunlar yeni metinler veya bilinen metinlerin yeni varyantları olabilir. Hatta bütünlükle bilinen bir versiyon olsa dahi anlatım tarzı ve yerel özelliklerin öğrenilmesi açısından derlenmesi gerekmektedir. Bunların dışında, eskiden bilinen ve bir nevi klasik olarak tanımlanan destanlar konusunda sorular sorulacak, bu metinler de yazıya alınacaktır.

• **Hakkında bilgi toplanması gereken belli başlı dastanlar:**

Köroğlu	Tufarkanlı Abbas	Novruz
Aslı-Kerem	Alıhan-Peri	Kul Mahmut
Aşık Garip	Seydi (Keçel Seydi	Yaralı Mahmut
Şah İsmayıl	veya Yetim Seydi)	Cihangir
Tahir-Zöhrre	Mesim Dilefruz	Şehri-Mehri
Kurbani	Muhammed-	Seyyad-Sedet
	Gülendam,	Mügüm Şah

Selim Şah	Seyfelmülk	Valeh-Zernigar
Sam Şahzade	Şahmaran	Abdulla-Cahan
Şahzade Ebilfez	Leyli-Mecnun	Celali Kürdoğlu
Emrah	Yusuf-Züleyha	Kürdoğlu Alıhan
Arzu-Kamber	Seyid Battal	Adıgözel
Latif Şah	Karacaoğlu	Kaçak Nebi
İbrahim Şah	Necef (Necef-	Kara Melik
Şahzade Kasım	Perizad)	Aba Müslüm
		Horasani

(Bunların dışında, bölgede tanınan ve bilinen ünlü tarihi kişiler, halk kahramanları, aşıklerle ilgili her türlü destan ve diğer metinler de derlenecektir)

Yukarıdaki listeden de görüldüğü gibi, bilinen Türk destanları bir kaç küme oluşturmaktadır :

1. Klasik kahramanlık destanları (Köroğlu gibi)
2. Aşk (hak aşıkları) destanları (Aşık Garip, Kerem ile Aslı vs. gibi)
3. Kitap kökenli destanlar (Leyli – Mecnun, Yusuf – Züleyha gibi)
4. Yakın tarihle ilgili kahramanlık motifli destanlar (Kaçak Nebi, Kaçak Kerem vs.)

Hem ilmi açıdan önemli olan bir metnin derlenmesi ile ilgili dikkat edilmesi gereken hususları açıklamak, hem de konuların ana hatlarını göstermek için aşağıda her kümeye ait birer örnek (veya genelleme) verilmiştir. Destan metinlerinin derlenmesi konusunda şimdilik fazla ayrıntılı bilgi sunmaya ihtiyaç olmadığı görüşündeyim.

1. Kahramanlık destanları

• Köroğlu Destanı

- ⇒ Kaç tane Köroğlu kolu bilinmektedir?
- ⇒ Köroğlu destanını anlatmanın belli bir adabı var mı?
- ⇒ Köroğlu kimdir, nasıl ortaya çıkmıştır, gerçek adı nedir?
- ⇒ Köroğlu'nun babası kimdir?
- ⇒ Nerede yaşamıştır?
- ⇒ Bölgede Köroğlu ile ilgili yerler var mı?
- ⇒ Köroğlu ile ilgili saz havaları
- ⇒ Köroğlu'nun bilinen delileri (Deli Hasan, Demircioğlu, Ayvaz vs.), bunların Köroğlu ile tanışmaları

- ⇒ Delilerin önemli özellikleri
- ⇒ Delilerle ilgili olaylar
- ⇒ Köroğlu'nun hanımları
- ⇒ Köroğlu'nun evladı olmuş mu, adı nedir? Olmamış ise, sebebi nedir?
- ⇒ Köroğlu'nun atı (veya atları)
- ⇒ Köroğlu'nun kılıcı
- ⇒ Köroğlu'nun meskeni
- ⇒ Köroğlu'nun ölümü (veya kayboluşu)
- ⇒ Köroğlu'nun sefer ettiği ülkeler
- ⇒ Köroğlu'nun devlerle savaşları
- ⇒ Köroğlu'nun Hz. Ali ile karşılaşması
- ⇒ Köroğlu ile ilgili (içinde şiir parçaları olmayan) rivayet ve inançlar
- ⇒ Hikayesi bilinmeyen Köroğlu şiirleri var mı?
- ⇒ Köroğlu destanı anlatılırken başlangıçta üstadname söylenir mi?

(Köroğlu destanı ve diğer destanlar yazıya alınırken, her şiir parçasını hangi hava ile okuduğu aşığa sorulacak ve not edilecektir)

2. Aşk (hak aşıkları) destanları

• Genel çerçeve:

- ⇒ Üstadname nedir ve destana başlarken kaç tane üstadname söylenir?
- ⇒ Hak aşığı kimlere denir?
- ⇒ Aşığın buta anlayışı (buta nedir?)
- ⇒ Butayı kimler verir? "Pir" kimdir?
- ⇒ Buta kimlere veriler? (buta verilen kişinin ailesi, yaşı ve işi)
- ⇒ Buta verme olayı nerelerde cereyan eder?
- ⇒ Buta nasıl veriler?
- ⇒ Buta verilen kişinin geçirdiği haller ve yapılan tedavi
- ⇒ Duvakapma ("toy tutma") nedir?

Bu destan tipinin bilinen genel özellikleri dışına çıkan durumlar birer birer tespit edilerek, aşıktan bu hususta bilgi alınacaktır.

• Kerem ile Aslı

- ⇒ Kerem ve Aslı'nın kimlikleri (milli, dini mensubiyetleri ve memleketleri)
- ⇒ Aşık olmaları ("buta" olayı var mı, yok mu, var ise kim verdi ve neden sonradan yardım etmedi?)
- ⇒ Kerem Aslı'nın arkasınca hangi şehir ve ülkeleri gezer?
- ⇒ Aslıya sihirli (tılsımlı) gömleği kim yaptı?

- ⇒ Keremin ölümü (nasıl ölür?)
- ⇒ Ashı ölür mü, nasıl ölür?
- ⇒ Keremin ölmediği veya ölüp de dirildiği bir varyant biliniyor mu?

3. Kitap kökenli destanlar

Uzmanların ortak görüşüne göre bu destanlar eski edebi geleneklerle bağlı olup, sonradan aşıklar arasında halk destanı haline getirilmiştir. Bu konu ile ilgili olarak; söz konusu destanın kaynağı, anlatılma yoğunluğu, aşığın bu metni nerde ve kimden öğrenmiş olduğu vs. gibi sorular sorulacaktır.

4. Yakın tarihle ilgili destanlar

Bu metinler folklorun oluşum ve yaşama mekanizmasını, milli tarihin halk bilincinde aldığı şekil ve yorumları, milli kültür ve tarih ilişkilerini, milli arzu ve ihtiyaçları doğru anlamak açısından, aynı zamanda yakın tarih içinde halkı etkilemiş olan olay ve kişileri öğrenmek bakımından büyük önem taşımaktadır. Kaçak Nebi, Settarhan, Kaçak Kerem ile ilgili metinler bu türün önemli örnekleridir. Bu destanlara yönelik saha çalışmaları yapılırken sorulacak olan sorular kesinlikle olayların "gerçek" tarihi akışını tespit etmek amacı ile değil, halk kültürü ve destan geleneği içinde yapılanma şekilleri ile ilgili olacaktır. Zira, amaç tarihi araştırmak olmayıp, halk kültürünü ve milli folkloru öğrenerek, bu malzemenin ışığında etno-kültürel geleneğin yapısını ve sistemini anlamaktır.

• Kaçak Nebi

- ⇒ Kaçak Nebi kimdir (adı, ailesi, memleketi, işi)
- ⇒ Kaçak oluşunun sebebi (ilk düşmanları kimdir?)
- ⇒ Kaçak olarak nerelerde faaliyet göstermiştir?
- ⇒ Kimlerle mücadele etmiştir?
- ⇒ Yardımcıları kimler olmuştur?
- ⇒ Tutuklanmış mı?
- ⇒ Önemli özellikleri (fiziki, manevi ve sosyal açılarından)
- ⇒ Nerede ve nasıl öldürülmüştür?

Destanlarla ilgili aşıklara (ve diğer anlatıcılara) sorulacak olan sorular (konularına göre) ya anlatım başlamadan önce ya da bittikten sonra sorulacaktır. Bazı durumlarda (yemek, içmek, dinlenmek vs. gibi anlatıcıdan kaynaklanan durumlarda) anlatıma ara verilebilir; bu birçok soruların sorulması için en uygun fırsattır ve kaçırılmaması gerekir. **Anlatım sırasında herhangi sebeple olursa olsun aşığın sözünü kesmek, ona soru**

sormak kesinlikle menfi neticeler doğuracaktır ve dikkat edilmesi çok önemlidir. Bu kural tüm diğer folklor metinlerinin derlenmesi konusunda da geçerlidir. Ayrıca, anlatım sırasında söz ve hareketlerle aşığı devamlı takdir etmek, her vesileyle memnuniyet bildirmek, teşvik etmek ve moral vermek gerektiği de unutulmamalıdır.

NAĞILLAR

Nağıllar (masallar) genellikle eski yerleşiklik geleneği olan şehirlerde ve kısmen de elat içinde (aşık/dastan geleneğinin zayıf olduğu bölgelerde) yaşamaktadır. Konuları, sosyokültürel içeriği ve anlatım tarzı da buna bağlı olarak değişir. **Nağıl** derleme sırasında anlatıcıların profesyonel olup olmaması dikkate alınacak ve profesyoneller tercih edilecektir. Fakat yine de her anlatılan yazılacaktır. Zira bazen "**nağıl**" adı altında çok önemli mitolojik ve tarihî içerikli metinler anlatılmaktadır. Ayrıca, bilinen metinler genelde gayri ilmi metotlarla, yalan yanlış derlenmiş ve yayınlanmış olduğuna göre Türk nağıllarının bir çok özellikleri iyi bilinmemektedir. Sağlıklı derlemeler bol miktarda nağıl metninin tespit edilmesine imkan vererek bu eksikliği ortadan kaldıracabilecektir.

Sahada nağıl derlerken sorular farklı olmakla beraber destan derlemesinde kullanılan genel usul ve kurallar geçerlidir.

DİĞER TÜRLER

Latife, atalar sözü, tapmaca, alkış (hayırdua), kargış (beddua), bayatı, layla, (ağı) gibi folklor türleri her yerde, her zaman ve herkesten derlenebilir. Bu türlerin (ağılar hariç) profesyonel icracıları olmaz. Fakat belli bir türü daha iyi bilenler vardır. Örneğin, belli bir muhitte bazı kişiler bol miktarda latife, bazıları ise atasözü, bayatı vs. bilmeleri ile diğerlerinden seçilmekteler. Bunlar tercih edilmekle beraber, her kese başvurulacak, bölge halkı ile mümkün olduğu kadar yakın diyalog kurulacak. Zira bu tür metinler diyalog ortamında hatırlanır ve kullanılır.

Aynı durum çocuk folkloruna ait edilen oyunlar, tapmacalar, tekerlemeler ve bazı diğer türler için de geçerlidir. Çocuk folkloru metinlerini toplumun her kesiminden derlemek mümkündür. Bu konuda her kes bir şeyler bilir, fakat **asıl kaynak çocukların kendisidir**. Bunların derlenmesi için belirli yaş grubundan olan çocuklarla yakın diyalog kurmak, oyunlarına katılmak, tapmaca, tekerleme vs. söyleyerek onlardan karşılık vermelerini istemek ve diğer taktikler uygulamak gerekecektir.

Halk şiiri, halk mahnıları (türküler) ve halk tiyatrosu metinleri mahalli sanatçılardan ve bu hususta bilgisi olan diğer kişilerden derlenecek, ayrıca bu sonunculara önem verilecektir. Zira, bunlar **profesyonel olmadıklarına göre**, çoğu zaman düzensiz de olsa anlattıkları metinler genelde daha bakir ve az bilinen metinlerdir.

Efsane ve rivayetler her kesimden yazıya alınmakla beraber yaşlılara ve bölgenin tarih ve kültürüne ilgi duyanlara sorulacaktır. **Bu sonuncular konusunda dikkatli davranılması gerekecektir.** Bunlar belli bir bilgi sahibi olmalarından dolayı (ve çoğunlukla da mahallcilik duygularına kapılmaları yüzünden) bölge ile ilgili efsane ve rivayetleri kendi görüşleri yönünde yorumlayarak "doğru" bildikleri şekilde anlatmayı tercih ederler. Metinlere "süslemeler" yaparlar. Bu şahıslardan derlenen metinleri imkan olduğu kadar diğer kaynak şahıslara sormakta fayda vardır. Bu tip metinleri derlerken **Bir kaç anlatıcının bir arada bulunması önemlidir.** Zira, bu durumda kendi aralarında birbirlerini tashih ederek (bazen tartışarak ve yarışarak) anlatır ve bol miktarda malzeme toplanmasına imkan sağlarlar.

İnançların derlenmesi, halk kültürünün incelenmesi ve Türk mitolojisinin öğrenilmesi bakımından öncelikli işlerdendir. Herkesten ve her vesileyle derlenmekle beraber, daha çok müşahede yoluyla ve günlük yaşam içinde tespit edilecektir. Kimse durup dururken "baksana evimin giriş kapısına at nalı vurmuşum, çünkü kötü ruhların eve girmesine veya nazar değmesine engel olur" demez. Bu bir müşahede konusudur. Eve gelirken kapıdaki at nalını görmek ve daha sonra (uygun bir zamanda) neden orada durduğunu sormak gerekir. İleri seviyede bir müşahede ve doğru sorular sorabilme yeteneği bu konuda başarılı olmanın tek teminatıdır. **Derleme yapan kişinin bizzat müşahede ettiği veya birilerinin anlattığı inançların sadece nedeni sorulmalıdır.** Bu inançların "yanlış" veya "doğru"luğu, "gerilik", "hurafe" veya "eskilerin kalıntısı" olması, "faydası" veya "zararı" konusunda görüş bildirmek, üstelik de tartışmalara girmek kesinlikle kaçınılması gereken davranışlardır.

MUSİKİ

♦ Halk musikisi ve halk mahnıları (türküler);

- ⇒ halk musikisinin bölgede bilinen türleri; musiki aletleri, bunların yapımı, kullanımı, ilgili deyim, rivayet ve inançlar;
- ⇒ halk mahnıları/türküler, bunları okuyanlar ve okuma ortamı, halkın musikiçi ve muğennilere bakışı; ilgili deyim, inanç ve diğer metinler.

⇒ raks musikisi, raks türleri, bölgeye özgü (bölge için seciyevi olan) rakslar, oynanma ortamı, oynamaya ve oynayanlara bakış; ilgili inanç, deyim ve diğer metinler.

AŞIK SANATI

Aşıklar, Türk halk kültürünün önemli unsuru ve odak noktasıdır. Hem halk edebiyatının, hem genelde halk kültürünün tüm unsurları aşık sanatında bir sentez oluşturmuş ve diğer halklarda benzeri bulunmayan bir kültür alanı ortaya çıkmıştır. Aşık sanatı kendi kökenleri, sistemi, yapısı ve işlevleri bakımından çok araştırılmış olsa da, bir iki ufak tefek konu dışında hiçbir yönden açıklanamamış, anlatılamamıştır. Bunun birçok sebepleri vardır, fakat başlıca sebep derleme aşamasında yapılan yanlışlarla ilgilidir. Burada bunları teker teker açıklama imkanı yoktur. Bilinmesi ve derleme sırasında dikkat edilmesi gereken önemli hususlar (destanlarla ilgili olan konular hariç) aşağıya alınmıştır.

• Aşığın özel ve sanatçı kimliği ile ilgili konular

- ⇒ Adı, sülalesi, memleketi (göçmen veya gelme ise ata yurdu),
- ⇒ Üstadı (veya üstatları) kimdir, nerelidir? (İmkan olduğu kadar bu üstatların seceresi tutulacaktır).
- ⇒ Kaç yaşında iken aşıklıkla ilgilenmiş ve kaç yaşında çırak olmuştur?
- ⇒ Neden aşık olmak istemiştir? Özel bir sebep var mı?
- ⇒ Rüyada vergi alma veya benzeri bir olay yaşamış mı? Buna inanır mı? Nasıl değerlendirmektedir?
- ⇒ Kaç yıl şagirdilik yapmıştır?
- ⇒ Nasıl hazırlanmıştır?
- ⇒ İlk defa ne zaman ve kiminle meclise çıkmıştır?
- ⇒ Müstakil olarak ne zaman ve kaç yaşında aşıklığa başlamıştır?
- ⇒ Hangi aşıklarla yoldaşlık etmiştir?
- ⇒ Kaç hava biliyor?
- ⇒ Kaç destan biliyor?
- ⇒ Sevdiği aşıklar ve havalar?
- ⇒ Aşık sanatının günümüzdeki durumunu ve geleceğini nasıl görür?
- ⇒ Aşıklık kurallarını ("meclis adabını") her zaman uygulaya bilir mi?

• Aşık sanatı ile ilgili genel konular

- ⇒ Aşıklık adabı

⇒ Usta-çırak ilişkileri (çırak kaç yaşında alınır, kaç yıl çıraklık yapılması gerekir, nasıl bir eğitim verilir? Çıraklığın bitişi ile ilgili kural ve törenler; çıraklık dönemi bittikten sonra ilişkiler nasıl yürütülür?

⇒ Meclis adabı

⇒ Giyim kuşam

⇒ Aşıkların çalışma ve sosyal davranış tarzı

⇒ Aşıklık dışında bir iş yaparlar mı?

⇒ Aşık sanatının maddi geliri ne şekildedir?

⇒ Aşıklık geneli tarihi ve bölge aşıkları hakkında bilgileri

⇒ Aşıklar yalnız mı, ekip halinde mi çalışırlar? Ekipte aşık olmayanlar (örneğin, zurnacı, tefçi vs.) bulunuyor mu?

⇒ Özel bir "aşık dili" (profesyonel argo) var mı? (örnekler yazılacak)

⇒ Kitaplardan metin öğrenme olayı var mı?

⇒ Metinleri unutmamak için yazıya alma olayı var mı?

• Aşık karşılaşmaları

⇒ Aşık karşılaşmaları nasıl yapılır?

⇒ Hangi aşamaları var?

⇒ Nasıl yönetilir?

⇒ Yenme ve yenilme durumunun tanımlanması

⇒ Yenen taraf ne kazanır? Yenilenin kaybı nedir?

⇒ Hangi önemli örnekleri var?

⇒ Günümüzde bu tür yarışmalar yapılır mı?

⇒ Kendisi diğer aşıklarla karşılaşma yapmış mı?

• Saz

⇒ Saz ne zaman, nasıl ve kim tarafından icat edilmiştir?

⇒ Saz çeşitleri? Yaygın olan ve en çok kullanılan hangisidir? Diğerleri ne işe yarar?

⇒ Aşıklar saz dışında diğer aletler kullanır mı? Veya saz ile bir arada diğer aletler kullanır mı?

⇒ Sazın yapımı ve yapısı (malzeme, çanak, kol, boğaz, perde, aşık, sim vs.); ilgili kurallar, inançlar, deyimler vs.

⇒ Çıkarılan sese göre sazların seçilmesi ve tasnifi

⇒ Saz hangi ağaç malzemesinden yapılabilir?

⇒ Saz gömleği (kılıfı), tazane, sim (tel), perde

⇒ Sazla ilgili inançlar ve bakım gelenekleri

- **Saz havaları**

- ⇒ Kaç hava vardır? (Aşığın bildiği tüm havalar teybe alınacak, adları yazılacak, aşığın verdiği bilgiler doğrultusunda gruplaştırılacak ve tasnif edilecektir;
- ⇒ Bölgede meşhur olan havalar;
- ⇒ Köroğlu ile ilgili havalar;
- ⇒ Kerem ile ilgili havalar;
- ⇒ Diğer ünlü kişi, yer, boy, soy, gelenek vs. ile ilgili havalar.

Bunların dışında her bölgenin, aşık muhitinin ve aşığın durumuna göre birçok diğer hususların tespit edilmesi gerekebilir. Bir aşığın yanında mümkün olduğu kadar çok bulunmak, tüm bildiklerini sistemli olarak yazıya aktarmak önemlidir.

HALK DİLİ

- **Halk konuşma dili**

- ⇒ konuşma dilinin yerel özellikleri, bölgede yazı dilinin kullanımı; bölge içinde şive farklılıkları;
- ⇒ argo veya meslek dilleri, ad verme gelenekleri, selamlaşma şekilleri, el kol hareketlerinin ve mimiklerin yaygınlık dereceleri ve anlamları;
- ⇒ yalvaşlar, küfürler, hakaretler, deyimler ve ibareler;
- ⇒ dil ve konuşma ile ilgili kurallar ("dil davranışı" ve konuşma adabı), ilgili deyimler ve inançlar.

MİTOLOJİ

Geleneksel kültürün tüm alanlarında ve her bir metinde (semioyolojik anlamda) mitoloji ile ilgili malzeme vardır. Aslında başka türlü de olmasına imkan yoktur. Zira, mitoloji: a) milli şuurun sistemi (dünya modeli); b) geleneksel milli kültürün varoluş sebebi ve onu tanzim eden yapı; c) milli (etnik) davranış biçimlerinin programı ve dili olduğuna göre, ilgili malzeme halk hayatının her alanında bol miktarda görülmektedir. Burada meselenin detaylarına girmeden, başlıca anlayışlar çerçevesinde önemli konuları ve bazı dikkat edilmesi gereken özellikleri hatırlatmak yeterli olacaktır.

Zaman

- ♦ **Zamanla ilgili genel anlayış ve tanımlar**

- ⇒ yıl, mevsim, ay, gün, saat, dakika, saniye, hoyur/hovur, an vs.; yıl, ay ve gün kümeleri; bugün, dün, sırağagün (evvelisi gün), yarın/sabah/seher, birisi gün, o gün, geçen yıl/bildir, gelen yıl, erken, geç, bir kadar, şimdi, sonra, bayak/bayağı; zamanla ilgili başka tanımlar; belli zaman kesimleri

farklı bir şekilde tanımlanır mı? (örneğin, "inek sağımı" - öyle öncesi; veya "bir su içimlik" zaman, "bir göz kırpmı"); zamanla ilgili anlayışları mekan anlayışları ile tanımlama örnekleri var mı, örneğin: "falancanın iki kelimesi arasında 5 kilometre var" gibi.

♦ Başlangıç zaman

⇒ Dünyanın ilk zamanları, bu zamana ait hususiyetler: gece-gündüz var mıydı, ay, fasıl/mevsim, yıl anlayışları var mıydı, sonradan mı yarandı, nasıl yarandı.

♦ Halk takvimi

* yıl

⇒ yıl anlayışı, yılların özel adları var mı, yılların belli bir tasnif veya gruplandırma şekli var mı (örneğin, 12 hayvanlı takvim gibi), var ise ne zaman ve nasıl meydana gelmiştir; yıllarla ilgili inanç ve saptamalar, uğurlu ve uğursuz yıllar, yılın başlangıç ve sonu ile ilgili inançlar.

* mevsim

⇒ mevsim ve/veya fasıl anlayışı var mı, fasıl ve mevsim anlayışları arasında fark var mı, kaç mevsim var; bu mevsimlerin adları, süreleri, özellikleri, bir biri ile ilişkileri, yaz//kış karşıtlığı; mevsimlerle ilgili folklor metinleri, geleneksel faaliyetler ve inançlar.

* ay

⇒ kaç ay vardır, ayların uzunluğu- gün sayısı, gün sayılarında farklılık var ise bunun sebebi, ayların halk arasında meşhur olan özellikleri; aylarla ilgili folklor metinleri ve inançlar.

* hafta ve haftanın günleri

⇒ hafta anlayışı; haftanın ilk günü, son günü, günlerin adları, resmi ve geyri-resmi adlar; belli günlerle ilgili inançlar, belli günlerde ne yapılabilir, ne yapılmaz, uğurlu ve uğursuz günler, günlerle ilgili inançlar, deyimler vs.

* gün ve günün saatleri (vakit)

⇒ gün, gece, gündüz anlayışları; günün başlangıcı ve sonu; günün başlangıcı ve bitişi ile ilgili yapılan işler (törensel bir eylem); günün belli saatleri: akşam, gece, yaylın, dan/danyeri/danüzü, gün doğuşu, sabah/seher, kuşluk, öyle/günorta, ikindi ve diğer saatler; toranlık, karanlık, aydınlık, ışık, gürub/gün batışı vs. gibi anlayışlar; bunlarla ilgili metinler ve inançlar.

* özel (önemli) günler

öğle

⇒ yılın, ayın ve haftanın önemli (diğerlerinden bu veya diğer şekilde ayırt edilen) günleri; örneğin, pazar günü/hafta bazarı, aşure günü, süt günü vs. gibi.

* **mevsim bayramları**

⇒ çille, Hıdır Nebi, "çarşambalar" ve ahır çarşamba; Novruz, Mihrican bayramı vs.; bunlarla ilgili merasim, inanç ve diğer metinler.

Mekan

◆ **Mekanla ilgili genel kavramlar**

⇒ ileri, geri, aşağı, yukarı, alçak, yüksek, derin, dayaz, geniş, dar, eğri, düz, çukur, dik, yassı, iniş, yokuş, ön, arka, boşluk, dolu, yeraltı, yerüstü vs.

◆ **Kainat/Kozmoloji**

⇒ kainatın yaradılışı: kim, nasıl ve neden (hangi maddeden) yaratmıştır, yardımcısı olmuş mu; yaşı ne kadardır, bununla ilgili anlayış ve deyimler; kainatın yapısı, yer, göy, yerin biçimi (yassı, düz, dairevi, küre şekilli vs.), yerin ve göyün tabakaları ve yönleri; dünya ne üzerinde durmaktadır, bu nizam değişir bilir mi, bunun sebepleri ve neticeleri, kainatın sonu (zaman ve mekan bakımından) var mı; kainat ve dünya anlayışları her zaman farklıdır mı veya bunlar aynı anlamda mı kullanılır vs.

⇒ kozmos, yıldızlar, güneş, ay, samanyolu ve burçlar; bunların yaradılışı ve bir birleri ile ilişkileri; bunlarla ilgili inançlar ve diğer metinler.

◆ **Ülke**

⇒ ülkenin resmi adı ve (eğer var ise) halk arasındaki adı; bunlardan hangisi daha sık kullanılmaktadır; her zaman aynı anlamda mı kullanılırlar; gayri resmi adın menşeyi ve ortaya çıkma sebebi nasıl açıklanmaktadır.

◆ **Bölge**

⇒ bölgenin yerel geleneksel adı, coğrafi adı veya tanımı; örnek: Derbent (yerel milli tarihi ad), Kuzey Doğu Azerbaycan Bölgesi (coğrafi tanım); Hemedan (yerel milli tarihi ad), Güney Batı Azerbaycan Bölgesi (coğrafi tanım); bölge ile ilgili tüm yerel, resmi ve gayri resmi adlar, bunların yaranma sebepleri, ilgili deyim, sataşma ve övgüler, bunların sebepleri; bölge adı ile ilgili efsane, rivayet ve diğer metinler.

* **Bölge yer adları**

⇒ bölge içindeki tüm toponimler (resmi, gayri resmi, eski, yeni); bunların menşeyi ile ilgili inanç, efsane, rivayet ve deyimler.

◆ Coğrafi terimler

⇒ yer yüzeyi (dağ, dere, yokuş, iniş, ovalık, sahra gibi); iklim: rüzgarlar, yağışlar, dolu, tufan ve diğer tabiat olayları, sıcaklık, soğuk vs.; sular, toprak türleri (sarı toprak, kara toprak, kil vs); diğer anlayışlar, bunlarla ilgili inançlar.

◆ Özel mekanlar

⇒ cami, türbe, mezarlık, pir, ocak, diğer ziyaret yerleri, harabeler, oyun ve eğlence yerleri, ev, yol, meydan, değirmen, hamam, bulak/bulak başı, suyat (hayvanlara su verilen yer), sayfiye/dinlenme/gezinti yerleri.

◆ Yol

⇒ yol ve yol çeşitleri, el yolu; çığır anlayışı; yolların yapısı, dinlenme yerleri, yol ve yolculukla ilgili inançlar.

◆ Bağ, bahçe, tarla, merz (sınır)

⇒ bağ çeşitleri, bağ salmak/dikmek ve bağ bozmak gibi gelenekler; bağ ve bahçe anlayışları, bağlar, tarlalar ve diğer mekanlar arasında konulan sınır işaretleri, bunlarla ilgili inançlar.

◆ Sular

⇒ çay, göl, ark/kanal; bunların yaradılışı, yapımı; genel olarak su ve özel olarak da çay, deniz, göl ve arklar, su kaynakları, yağış suyu vs. ile ilgili efsane, rivayet ve inançlar.

◆ Mahalle, cadde, sokak

⇒ bunların yapısı, ilgili inanç ve terimler.

◆ Ev

⇒ ev tipleri; evin "semti"/yönü, ön ve arka bahçe, heyet/avlu, yardımcı yapılar (müştemilat): ahır, hamam, tuvalet, ambar vs., alakapı/heyet kapısı/darvaza; evin iç düzeni- özel bölümler, odalar, eşyalara ve hane halkına ayrılmış bölümler; ev ve oda süslemeleri, aile fertlerinin ve konakların ocağa göre oturma düzeni; aile başçısının, anne, ve çocukların yerleri, oturma düzeni vs.; ev yapımı ile ilgili çalışmalar, imece ve diğer yardımlaşma gelenekleri; ilgili terimler, inançlar ve deyimler.

İnsan

◆ İnsanın yaradılışı

⇒ ilk insan nasıl, neden, kim tarafından ve ne zaman yaratılmıştır; insan ömrünün uzunluğu ve bunun belirlenmesi; kader/kısmet/talih/alın yazısı; insan ruhu, can, kut, nefes vs.; insan bedeni, organlar, bunların adları, ilgili inanç ve deyimler.

◆ Halkın (tayfanın, kabilenin vs.) türeyişi ve seciyesi

⇒ belli halkların, bölge halkının, boyların, kabile ve tayfaların ortaya çıkması ile ilgili görüş ve inançlar; bunların seciyeleri ile ilgili görüşler ve ortaya çıkma sebepleri.

◆ Etnonimler

⇒ bölgede bilinen tüm etnik adlar, bunların anlamı ve ortaya çıkış sebepleri ile ilgili inançlar, deyimler ve diğer metinler.

◆ Etnik sistem

⇒ soy, boy, tire, uruk, oymak, aşiret, cemaat, sülale, mahalle, aile vs. gibi tanımların anlamı ve bunların adları, ayamalar, bunlarla ilgili deyimler ve inançlar.

◆ İnsan ömrü

⇒ doğuş, çocukluk, doğum günü geleneği; sünnet, okula gitme, yeni-yetmelik/delikanlılık, ergenlik, meclislere katılma, askerlik (gidiş, askerlik hayatı, arkadaşlarla ve aile ile ilişkiler, dönüş), evlenme, ihtiyarlık, ölüm.

◆ Şahıs adları ve ayamalar (lakaplar)

⇒ çocuklara ad seçme gelenekleri (ne tür adlar ve hangi prensiplere göre verilmektedir), yeniliklerin karakteri ve toplum içine yerleşme şekli; iki adlılık olayı (resmi ve gayri resmi ad); çifte ad verme geleneği, okşama adları, ayamalar/lakaplar ve bunların ortaya çıkış sebepleri; adlarla ilgili inançlar.

◆ Toplum düzeni

⇒ sosyal zümreler; zenginler, yoksullar; toplumsal davranış biçimleri: sosyal faaliyetler, toplumun kendini yönetimi gelenekleri ile resmi yönetim arasındaki ilişkiler, bununla ilgili inanç ve metinler; ekstrem/olağandışı durumlarda toplumsal davranış gelenekleri, toplumsal kargaşalar/ihtilaflar ve bunların çözülmesi, toplumsal itiraz/ayaklanma şekilleri ve

gelenekleri; komşuluk, dostluk, kardeşlik, bacılık (kızların arkadaşlık yapması) vs. gibi sosyal ilişki biçimleri; toplum dışı insanlar; X

◆ **Toplum yapısı (bölge toplumunu oluşturan unsurlar):**

⇒ köylü, şehirli, çocuk, genç, ihtiyar, kadın, kız, oğlan, kişi, ~~ihiyar~~ gelme, meslek (peşe) grupları, sanatçılar, ruhaniler, büyücüler, deliler, firariler, kaçaklar, hastalar ve sakatlar, caniler, suçlular, muhbirler, kavgacılar, korkaklar, kabadayılar, hırsızlar ve hırsızlık, müfsitler, dilenciler, dervişler vs.; ağalık düzeni var mı yok mu; eğer yoksa karşılığında başka bir şey var mı, nedir; bölgeye çingene/garaçı/poşa gelir mi, gelirse ne iş yapar.

◆ **Eğitim ve kültür hayatı**

⇒ bölgenin genel eğitim durumu; savatlı (okur yazar) olmaya ve savatlı insanlara bakış; okul- öğretmen- aile ilişkileri; insanların eğitim anlayışı; okul eğitiminin ortalama ve özel süreleri; okula karşı bir soğukluk var mı, varsa sebepleri; eğitim dili: eğitim hangi dilde verilmektedir ve bu eğitim seviyesini nasıl etkilemektedir; okul dışında bir eğitim sistemi (mesleki, dini, genel) var mı, insanlar hangi eğitim şeklini tercih etmektedirler; bölgede kullanılan diller, bunların bilinme seviyesi ve diğer konular; eğitim, okul, öğretmen ve öğrenci konularıyla ilgili inanç, deyim ve diğer metinler; bölgenin genel kültür durumu, kültürel ihtiyaçların karşılanma yolları, ilgili faaliyetler ve halkın kültür adamlarına bakışı.

◆ **Aile**

⇒ ailenin oluşması, sosyal yaşam düzeni (yaşadığı ortam), aile reisi, aile içi ilişkiler, çocuk terbiyesi (çocukların sosyalleştirilmesi), iş dağılımı; aile merasim ve eğlenceleri; boşanma, tekrar evlenme, çokeşlilik, akraba evliliği; dul, yetim, analık, atalık, evlatlık, sığıntı/besleme vs.

◆ **Beslenme**

* **aile içinde:**

⇒ yemekler ve yemek malzemeleri, yemek hazırlama tarzı ve zamanı, özel yemekler, içecekler, sürekli yapılan yemekler, mevsim yemekleri, bayram yemekleri, yemek tedariki (günlük, mevsimlik, bayramlık); yaş grubuna göre yemekler, ayaküstü yemek/atıştırma, aile ve akraba meclisleri; sofrada adabı ve sofrada düzeni: yaşlılar, gençler, çocuklar; yemeğe kim başlar, nasıl sürdürülür, başlangıç ve sonda özel bir deyim, dua vs. söylenir mi; ilgili inanç, deyim, dua ve diğer metinler.

* *aile dışında:*

⇒ toplu halde yemekler; kadın, çocuk ve erkek yemek meclisleri; kadınlarla erkeklerin bir arada yemek meclisleri var mı ve nasıl yapılırlar; toplu yemek meclisleri ne zaman ve nerede kurular.

◆ **Akrabalık ilişkileri ve terimleri**

⇒ akrabalık terimleri, yakın ve uzak akrabalar, akrabalar arasında ilişki şekilleri: saygı, sevgi, düşmanlık, ayrı seçkilik, akraba evlilikleri; kirvelik, ahret kardeşliği, yarenlik, kan bağından doğmayan diğer yakınlıklar; ilgili inanç ve deyimler.

◆ **Konuk/misafir**

⇒ konuk kimdir (kimler ve hangi durumlarda konuk sayılmaktadır); konuk ağırlama gelenekleri ve toplu ve ferdi misafirlilik; konuk karşılama, ağırlama ve yolcu etme gelenekleri (yemekler, konağa yardım gösterilmesi, hediye verilmesi), ilgili terimler, ilgili yasaklar, inançlar ve deyimler.

◆ **Yas gelenekleri**

⇒ ölüm anından yıldönümüne kadar (veya, daha sonraki dönemlerde) yapılan merasimler, ayinler ve uyulan kurallar.

◆ **Düğün/toy gelenekleri**

⇒ ilk gençlik çağında kız ile oğlan arasındaki ilişkilerden düğüne kadar geçilen süreç; düğün gelenekleri: görücülük/"arvad arası", elçilik, belge, nişan, düğün, düğün sonrası dönem, ilk çocuk vs.; bunlarla ilgili yasaklar, inançlar, deyimler.

◆ **Seyahat/yolculuk**

⇒ Tek/bireysel ve toplu seyahat, seyahat amaçları, seyahat araçları, seyahat kuralları, seyyah donanımı, dinlenme yerleri ve tarzı, misafir olma usulü vs.; gerçek/fiziki ve manevi seyahat/yolculuk; hasret ve gariplik; bunlarla ilgili metinler.

◆ **Din**

⇒ dini inançlar, mezhepler, dini ibadet, merasim ve bayramlar; kurban, ramazan, muharrem, aşure vs.; mukaddes geceler ve günler, mevlit; din adamlarının toplum içindeki yeri ve etkisi, başlıca görevleri ve (var ise) diğer uğraş alanları, diğer meslek sahiplerine (doktor, öğretmen, büyücü,

falcı, sanat adamları-aşık vs.) bakışları; din adamları ile ilgili inanç ve deyimler.

◆ Halk inançları

⇒ halk arasında yaygın olan tüm geleneksel ve "yeni" inançlar: uğurlu ve uğursuz ("düşer düşmezi" olan) yerler, saatler, şahıslar, işler (emeller); Tanrı adı ve inancı, Humay/Umay ana, Hal/Al karısı//Hal/Al anası; cinler, periler, melekler, eyeler (iye veya yiyeler, "nineler", "babalar"), her türlü ruh, ölü, hortdan/hortlak, çor, andır, meret, dönerge (şekil/"don" değiştirenler), şeytan; ölüm meleği (örn., Azrail), yahşi (hayır) ve yaman (şer) ruhlar, devler, su ve gök menşeli hayvanlar; ölmek ve dirilmek, yeraltı dünya ve oranın sakinleri, göy sakinleri; tabiat olayları (yağış, kar, yıldırım, göy gürültüsü, sel, tufan vs.) ile ilgili görüşler; ağaç, taş, bitkiler, vahşi hayvanlar, yılan, akrep, kertenkele vs. ile ilgili genel inançlar; silahlar, giyimler, uyku, düş görme (rüya); rakamlar ve diğer soyut kavramlar vs.

◆ Büyü/tılsım ve fal

⇒ büyü ve falın amacı; genel büyüler (iyilik, kötülük yapma vs. gibi), özel büyüler (filanca işte başarı sağlamak için vs. gibi), doğa ile ilgili büyüler (yağmur duası, rüzgar/külek duası vs.); ferdi (bir tek şahıs ile ilgili) ve toplu (aynı zamanda birkaç şahıs, aile vs. ile ilgili olan) büyüler; büyü yapan kişiler, mesleki hazırlık gelenekleri; büyü nasıl, kim için ve ne zaman yapılır; karşılığında ne alınır; büyülü ("okunmuş") su veya diğer içkiler, yiyecekler veya eşyalar; kurşun dökme, kitap dökme, tas kurma; sözle, yazılı ve eşya kullanarak yapılan büyüler; bölge halkı arasında üzerinde (giyside veya boyunda, kolda) dua gezdirme olayı var mı; dua yazıp satma olayı var mı; falcı/bakıcı/görücü/muskacı/üfürükçü; bunların resmi ve gayri resmi sosyal kimlikleri, fak bakma şekilleri, araçları, yardımcıları; ilgili metinler.

EKONOMİ

◆ Bölgenin genel ekonomik seciyesi

⇒ başlıca ekonomik faaliyetler, çalışma alışkanlıkları, üretim ve ticaret gelenekleri; ticari ürünler, pazarlar, yarmarkalar/panayırar, fuarlar, pazar yerleri ve günleri.

⇒ büyük ve küçük toprak sahipliği; ağalık, yarıdarlık (bir toprağı ortak işleme), kiralık çalışma.

⇒ iç göçler, mevsim göçleri, köy ile şehir arasında gidiş geliş ve her türlü ilişkiler; yabancı ve gelme işçiler.

Tarım

◆ Tahıl/Hububat/Denli bitkiler

⇒ bölgede bilinen ve üretilen tahıl türleri, tahılcılığın bölge ekonomi ve kültüründe yeri; tahılcılık gelenekleri: ekin, sepin, yetiştirme, ürün toplama ve kullanımıyla ilgili gelenekler, merasimler, inançlar, diğer metinler

◆ Bağcılık/bahçecilik

⇒ bağcılık kültürü, yetiştirilen geleneksel ve yeni bitki türleri, bağların yerleşim alanları ve yapısı; kaç bitki türü bir arada yetiştirilir, hasar/duvar veya bekçi var mı, zararlı haşerat ve bilinen bağ/bahçe hastalıkları, bunlarla mücadele usulleri; ilk ürün ve bununla ilgili inançlar; bağ bozumu (ürün toplama) gelenekleri; bağcılık alanında bir uzmanlaşma var mı, hangi ürünler nasıl ve kaç kişi tarafından yetiştirilir ve toplanır, üründen pay verilir mi; nasıl ve nerede saklanır; bunlarla ilgili merasim, inanç ve deyimler.

◆ Bostancılık

⇒ bostan işleri ile kimler uğraşır, uzmanlaşma gerektirir mi; "bostancı tat" ibaresi bilinir mi, hangi bitkiler yetiştirilir (ve önceki bölümlerde anılmış olan diğer konular).

◆ Tütün

⇒ tütüncülük ne zamandan itibaren bilinmektedir, halk bu işten memnundur mu, karlı ve iyi bir iş mi sayılır, bu alanda kimler çalışmaktadır; (ve önceki bölümlerde anılmış olan diğer konular).

◆ İpekçilik

⇒ ipek böceği besleme geleneği ne zamandan beri bilinmektedir, geniş yayılmış mı, son mahsul (nihai ürün) olarak ne elde edilmektedir; bölge halkı baramadan (ipek kozası) kendi imkanlarıyla herhangi bir şey üretir mi; bu işin tarihi, besleme gelenekleri ve araçları hakkında her türlü bilgiler; ilgili inanç, deyim ve diğer metinler.

◆ Diğer ziraat faaliyetleri

⇒ bölgede yürütülen diğer ziraat faaliyetleri hakkında da yukarıda anlatılanlara benzer bilgileri ve her konuya dair özellikleri tespit etmek gerekmektedir.

Hayvancılık

* Hayvancılık kültürü ve bölge hayvancılığının genel yapısı

⇒ hayvan cinsleri, besleme alışkanlıkları: yalnız tövlede/ahırda, yalnız dışarıda, yaylak ve kışlakta.

* Küçükbaş hayvanlar

⇒ koyun ve keçi cinsleri, koyunculukla ilgili terimler, yaş ve cinsiyet tasnifi, bu tasnife göre verilen adlar, özel adlar (var mı yok mu?); otlak yerleri, otarma tarzı, sulama ve tuz verme düzeni, yerleri ve şekli, geceleme yerleri, sürü düzeni ve bir sürüdeki hayvanların ortalama sayısı, kuzulama/döl zamanı, çobanlık gelenekleri, koyun ve kuzu çobanlığı, koyunculuktan sağlanan gıda maddeleri ve diğer ürünler; bunların yapımı, saklanma tarzı ve kullanımı; koyunculukla ilgili inançlar, sayacı sözleri, diğer metinler.

* Büyükbaş hayvanlar

⇒ inek/sığır ve camış/manda cinsleri; besleme/otarma gelenekleri, yaş ve cinsiyet tasnifi, bu tasnife göre verilen adlar, özel adlar, otlak yerleri; sulama ve tuz verme rejimi/yerleri ve şekli, geceleme yerleri; hastalıklar ve tedavileri; sürü/nahir düzeni ve bir sürüdeki hayvanların ortalama sayısı; döl zamanı, nahircilik/sığircılık gelenekleri, sığırçı/nahirçi ve buzovçu (buzacı çobanı); inek ve camışlardan/mandalardan sağlanan gıda maddeleri (yoğurt, peynir, lor, şor, ayran, yağ, kaymak, kımız vs.) ve diğer ürünler, bunların yapımı, saklanma tarzı ve kullanılması, sığircilikla ilgili inançlar, eydirmeler/sağım türküleri ve diğer metinler.

* Atçılık

⇒ bölgede atçılığın ekonomik önemi var mı; atlar hangi amaçlarla kullanılmaktadır; at cinsleri, at adları, yaş, renk ve yürüyüş tarzına göre atların sınıflandırılması; görülen hastalıklar ve tedavileri, baytarlık gelenekleri; çiftleşme ve doğum, bunlarla ilgili terim ve gelenekler; at yarışları, cıdır/cirit oyunu, at besleme gelenekleri, binicilik gelenekleri, atçılık araç gereçleri, atçılık ürünleri ve bunların kullanımı; at arabası türleri ve yapımı, at ve atçılıkla ilgili inançlar ve diğer metinler.

* Devecilik

⇒ genel bilgi: tarih, halkın deve ve devecilik konusunda bilgisi; deve cinsleri, develerin yaş, cins ve diğer özelliklere göre sınıflandırılma şekilleri; devecilik ürünleri ve kullanımı; deve güreşleri, devecilik araç gereçleri, devecilikle ilgili inançlar ve diğer metinler.

* Kuşçuluk/kümes hayvanları

⇒ cinsleri, adları (özel ad var mı?), terimler, inançlar ve diğer metinler.

◆ Orman ve ormancılık

⇒ ormanlar, orman adları, bitki örtüsü, bitki adları; meyveler, yerel ve genel ekonomik değeri olan ağaç cinsleri, ormanla ilgili diğer ekonomik faaliyetler; ormanla ilgili inançlar ve diğer metinler.

◆ Avcılık

⇒ bölgenin av hayvanları; avcı malzemeleri: silahlar, tuzak/tele türleri, özel kıyafetler/giysiler, av hazırlıkları, avlanma alışkanlık ve gelenekleri; avcılıkla ilgili inanç, fıkra, efsane ve diğer metinler.

◆ Çağdaş sanayi ve diğer imalat faaliyetleri

⇒ bölgeye yeni çağda yerleşmiş olan veya son dönemlerde geliştirilen sanayi dalları; küçük çaplı imalat ve atölyeler, bunların ekonomik önemi, çalışma düzeni, ilgili meslekler.

◆ Maaşlı çalışanlar

⇒ doktor, öğretmen, idareci, din adamı vs. gibi meslek sahipleri; bunlar halkın kendi içinden mi çıkmışlar yoksa kenardan mı gelmişler; bölge halkı içinde yeterli sayıda bulunuyor mu, eğer yoksa sebep nedir; bunların sosyal durumu, halkın bunlara bakışı ve ilişkileri.

GELENEKSEL MESLEKLER VE GÜZEL SANATLAR

* Demirci	* Aşbaz/Aşçı
* Saraç	* Çerçi/İşportacı
* Harra/Dülger/Marangoz	* Dükancı/Bakkal
* Dülger	* Tacir
* Terzi	* Çiftçi
* Bağban	* Çoban
* Boyacı	* Bekçi
* Taşçı	* Muzdur/Kiralık işçi
* Duvar ustası	* Şatır
* Sıvacı	* Kendirbaz/İp çambazı
* Kerpiç kesen	* Hokkabaz
* Dokumacı/Culfa	* Pehlivan
* Keçeci	* Yılan oynatan
* Halıcı	* Hanende/Muğann/ses sanatçısı
* Balıkçı	* Aşık
* Avcı	* Tiyatro (kukla ve gölge tiyatrosu)
* Pineççi (ayakkabı tamircisi)	

* Raks
* Resim

* Süsleme sanatı
* Diğerleri

Bu mesleklerle ilgili olarak aşağıda gösterilen konulara özellikle dikkat edilecektir:

⇒ meslekin genel adabı; bu kişiler/sanatkarlar kimdir, nasıl seçilir, nasıl yetiştirilir; kullandıkları aletleri kendileri mi yaparlar, nereden temin ederler, bu aletleri nasıl muhafaza ederler ve bunlarla ilgili belli yasak ve inançlar var mı; sanatkarların sosyal statüleri, davranış biçimleri ve etkileri; varsa teşkilatlanma biçimi, aralarındaki dayanışma ve rekabet şekilleri; meslekler arasında ilişkiler ve yardımlaşma, üstat-şagird/çırak ilişkileri; bu sanatlarla ilgili tüm terimler ve açıklamaları, çalışma mekanları ve zamanları; mesleklerle ilgili kurallar, yasaklar, inançlar, efsane, rivayet ve diğer metinler.

HALK TABABETİ/TÜRKEÇARE

Halk tıbbı ile uğraşan kişiler: türkeçareçi (geleneksel yöntemlerle tedavi yapan kişi), büyücü, falcı/bakıcı/görücü, ebe(cı), sınıkçı, çöpçü; tedavi amaçlı büyü/tılsım; genelde herkesin bildiği ve uyguladığı tedaviler, halk tabipleri, bölgenin şifalı bitkileri, bölgede yaygın olan hastalıklar (halk arasındaki adları ve ilmi adlar), belli hastalıklar zamanı yenilen yemekler ve içecekler; ilaçlar, reçeteler vs.; salgın hastalıklar, yoluhucu/bulaşıcı hastalıklar, ruhi hastalıklar, çocuk, kadın hastalıkları ve bunların tedavi yöntemleri; tedavisi zor olan veya hiç olmadığına inanılan hastalıklar; halk tabiplerinin sosyal durumu, ücretleri, iş aletleri ve diğer araç gereçler; bunlarla ilgili inanç, deyim ve diğer metinler; genel olarak, hastalıklar, tedavi şekilleri, şifalı bitkiler, hastalıktan korunma, hastalık sonrası dönem vs. ile ilgili inançlar, deyimler ve diğer metinler.

31.12.1997

Üsküdar/İstanbul

TÜRK BOYLARI

1. Ülke genelinde Türk Boylarının adları ve genel dağılımı (yerleşim alanları ve sayıları)
2. Boyların lehce ve kültür özellikleri.
3. Boylar arasındaki coğrafi yakınlık ve geleneksel akrabalık ilişkileri (yakınlık dercesi), boylar arasında geleneksel dostluk ve düşmanlık ilişkileri.
4. Boyların halihazırda yaşamakta oldukları bölge ve daha önceki yurtları; önceki yurtlarını ne zaman ve niye terk etmişler, buna ait belge varmı; oturdukları bölgenin mülkiyeti kime aiddir.
5. Boyların yerleşik/oturak ve elat/göçebe düzeni (hangi boylar genelde yerleşiktir, hangiler elat hayatını sürdürmektedir, bir kısmı oturak, bir kısmı da elat olan boylar varmı; oturak düzene geçen boyların hayatında görülen değişiklikler ve elat hayatı ^{onların} yaşayan akrabaları ile ilişkileri.
6. Boyların yapısı: bir boy hangi bölümlerden oluşmaktadır; boy, tayfa, kabile, sülale, aile vs. gibi bölümler, bu bölümlerle ilgili terimler;
7. Boyların iç düzeni: akrabalık, dostluk, düşmanlık, anlaşmazlıkların çözümü, idare sistemi, boy/tayfa/kabile büyükleri ve yöneticileri, ağsakallar, bunların önemi.
8. Farklı bölgelerde oturan en azından üç boyun (Halaç, Kaşkay, Şahseven, Karapapak gibi) tarihi, yapısı, ekonomik ve kültürel hayatı ile ilgili malzemenin tahlili.

KEND VE OBA EVLERİ

Kend evleri:

1. Kendlerin genel yapısı ve mimari düzeni hakkında bilgiler:
 - Kend meydanı, yollar, küçeler, mahalleler, kabristanlık vs.;
2. Sosyal yapılar: İdare binası, klinik, hastahane, mekteb, mescid, hamam, kahvehane (çayhane); yapıların genel özellikleri, inşaat malzemeleri, iç mekan düzenlemesi, süslemeler, bakım, kim tarafından ve ne zaman yapılmıştır;
3. Ticari tesisler: dükan, yemekhane, berber, derzi, tamirhaneler, demirci, dülger vs; yapıların genel özellikleri, inşaat malzemeleri, iç mekan düzenlemesi, süslemeler, bakım, kim tarafından ve ne zaman yapılmıştır;
4. Evler: ev türleri, zengin ve yoksul evleri, saray, koma/küme, dam vs.; yapıların genel özellikleri, inşaat malzemeleri, iç mekan düzenlemesi, oda düzeni (kaç oda var, kimler için ayrılmıştır, genişlik vs.), kapı, pencere, baca yapısı ve ilgili inançlar; bezekler, bakım, kim tarafından ve ne zaman yapılmıştır; evin içinde hayvan beslenirmi, sebebi nedir, hayvanlar için olan bölüme ait bilgiler;
5. Evlerin ve sosyal yapıların coğrafi yönü (evin cephesi hangi semte yöneliktir, sebebi nedir?);
6. İnşaat işleri (sosyal binaları, ticari tesisleri kim yapar, kimler yardım eder, ne gibi bir süre içinde tamamlanar);
7. Ev inşaatı ile ilgili inanışlar (yer seçilirken, bünövre atılırken, inşaat başlarken, inşaat sırasında, inşaat tamamlandıktan sonra ve eve taşınma sırasında uyulması gereken belli kurallar

varmı? Bu kuralların anlamı nedir? İlgili efasane, revayet, mahnu, atasözü ve diğerk folklor metinleri);

8. Yardımcı yapılar (müştemilat): evin heyeti, darvaza/heyet kapısı/alakapı hakkında bilgiler; tövle, nün/hin (toyuk/tavuk kümesi), fırın/tendir, hamam, ambar vs.
9. Ev eşyaları: evin genel yapısı ile ilgili olan eşyalardan yatak, dolap, masa, taht, kürsü, soba vs.

Oba evleri:

1. Elatın kend dışında yaşamakta olduğu yurt yerleri: yazlık, yaylak, güzdek, kışlak ve bunların kende ortalama uzaklığı; her birinde ne kadar bir süre için yaşamaktadırlar; buralarda daimi yaşama meskenleri (ev türünden) için kapalı yerler (tövle, bere vs. gibi) varmı; ölümler nereye ve nasıl gömüler; oyun yerleri, çalışma alanları (hayvanlar nerde beslener, hayvan kesimi nerde yapılar, nehre nereye kurular vs. gibi bilgiler;
2. Elat obalarının genel yapısı: yerleşme nizamı, alaçıkların (veya başka mesken türlerinin) arasındaki mesafe; obadaki alaçıklar sıra halindemi, yoksa başka bir biçimdemi düzenlenir; tek sıramı, yoksa birkaç sıramı oluşturur; vahşi hayvanların baskınına karşı bir düzenleme varmı, hayvanların (koyun, kuzu, inek, buzov, camış, köpek, kedi, tavuk vs.) yeri nerededir, tendir/fırın yeri nerededir; kenddeki komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin oba düzenine etkisi varmı?
3. Elat yurtlarında kullanılan konut türleri: alaçık, deye, çadır vs.; bunların genişliği, yüksekliği, yapımında kullanılan malzemeler, zemin, çatı ve çatı örtüsü, baca, ilgili terimler; iç nizamı,

kadın, erkek, çocuk bölümleri varmı ve yeri neresidir;
alaçık/deye/çadır içinde hangi eşyalar bulundurulabilir,
hangilerin bulundurulması yasaktır, sebebi nedir;

4. Yurt yeri: bu yerler kime aittir, özel mülkiyetmi, devlet arazisimi,
oy/tayfa/kabile gibi birliklerden hangisine bağlıdır; genelde yurt
yerini ve ayrı ayrı alaçıkların yerini kim tesbit eder; alaçığı kim
apar ve kimler yardım eder;
5. Yurt yeri ve meskenle ilgili inançlar, diğer folklor metinleri.

Kendde ve yurt yerlerinde kullanılan mesken türlerinin içeriden ve dışarıdan fotoğraflarının çekilmesi, genel olarak yapıların ve ayrıntıların resimlerinin çizilmesi, her ayrıntı ile ilgili geniş soruşturma yapılması, yerleşim bölgelerinin genel yapısına ve planlamasına dikkat edilmesi büyük önem taşımaktadır. Mümkünse ilgili örneklerin (gelecekte bir yerde sergilemek için) muhtelif bölgelerden toplanması barede de düşünmek lazımdır.